

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA LINGVISTIK VA LINGVOKULTUROLOGIK YONDASHUVLAR: NAZARIYA VA AMALIYOT

Muhammadbekova Robiya Baxtiyor qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

E-mail: muhammadbekovar@gmail.com

Scientific advisor: **Mamatkulova F.A.**

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy tillarni o'qitish metodikasida lingvistik va lingvokulturologik yondashuvlarning nazariy asoslari hamda amaliy ahamiyati tadqiq etiladi. Til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi, muloqot jarayonida madaniy kompetensiyani shakllantirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: lingvokulturologiya, lingvistik yondashuv, madaniyat, kognitiv tilshunoslik, kommunikativ kompetensiya, xorijiy tillar, metodika, madaniyatlararo muloqot.

Аннотация: В статье исследуются теоретические основы и практическая значимость лингвистических и лингвокультурологических подходов в методике преподавания иностранных языков. Анализируются взаимосвязь языка и культуры, вопросы формирования культурной компетенции в процессе коммуникации.

Ключевые слова: лингвокультурология, лингвистический подход, культура, когнитивная лингвистика, коммуникативная компетенция, иностранные языки, методика, межкультурная коммуникация.

Abstract: The article explores the theoretical foundations and practical significance of linguistic and linguacultural approaches in foreign language teaching methodology. The interconnectedness of language and culture, and issues of forming cultural competence in communication are analyzed.

Keywords: linguacultural studies, linguistic approach, culture, cognitive linguistics, communicative competence, foreign languages, methodology, intercultural communication.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslik va pedagogika fanlarining o'zaro integratsiyalashuvi natijasida xorijiy tillarni o'qitishda yangicha paradigmalarning yuzaga kelishi kuzatilmoqda. Xususan, tilni faqatgina grammatik qoidalar va leksik birliklar yig'indisi sifatida emas, balki muayyan xalqning dunyoqarashi, mentaliteti va madaniy merosini o'zida mujassam etgan murakkab tizim sifatida o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Lingvistik yondashuv tildagi ichki qonuniyatlarni, fonetik, morfologik va sintaktik tuzilmalarni o'rganishga qaratilgan bo'lsa, lingvokulturologik yondashuv til birliklarining madaniy semantikasini ochib berishga xizmat qiladi [1, B. 12]. Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida talabalarning nafaqat lingvistik, balki sotsiomadaniy kompetensiyasini rivojlantirish ustuvor vazifaga aylandi. Chunki xorijiy tilni o'zlashtirish jarayonida o'sha til egalarining urf-odatlarini, qadriyatlarini va nutqiy etiketini bilmaslik "madaniy to'qnashuv" (culture shock) yoki muloqotdagi tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin [3, B. 45].

Lingvistik va lingvokulturologik yondashuvlar bir-birini inkor etmaydi, balki to'ldiradi. Lingvistik yondashuv tilning fundamentini yaratsa, lingvokulturologik yondashuv bu fundament ustiga jonli muloqot va ma'naviy mazmunni quradi. Zero, til xalq ruhining ko'zgusi sifatida uning tarixiy tajribasini avlodlardan avlodga uzatuvchi asosiy vositadir. Mazkur maqolada ushbu ikki yondashuvning xorijiy tillarni o'qitishdagi nazariy muammolari va ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari batafsil ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, globalizatsiya sharoitida madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, o'quvchilarning kognitiv salohiyatini oshirish va xorijiy tilni "begona" emas, balki ikkinchi bir boylik sifatida qabul qilish psixologiyasi lingvokulturologiyaning o'rganish ob'ekti hisoblanadi [4, B. 8].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Lingvokulturologiya fan sifatida XX asrning oxirlarida shakllangan bo'lsa-da, uning ildizlari V. fon Gumboldt, E. Sepir va B. Uorf kabi olimlarning ishlariga borib taqaladi. Gumboldt tilni "xalq ruhining tashqi ko'rinishi" deb ta'riflagan bo'lsa [2, B. 21], zamonaviy tadqiqotchilardan V.N. Telia, V.V. Vorobyov va S.G. Ter-Minasova kabi olimlar til va madaniyat aloqasini zamonaviy metodologiya asosida tadqiq etganlar. S.G. Ter-Minasova o'zining asarlarida til o'rganish jarayonida "madaniy to'siq"ni yengish grammatik qoidalarini yodlashdan ko'ra muhimroq ekanligini ta'kidlaydi [2, B. 114]. O'zbekistonlik olimlardan N. Mahmudov, Sh. Safarov va A. Nurmonovlar ham o'zbek tilshunosligida lingvokulturologik va pragmatik tahlilning nazariy asoslarini yaratganlar, bu esa xorijiy tillarni o'qitish metodikasiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi [4, B. 56].

Ushbu tadqiqot jarayonida qiyosiy-tipologik tahlil, komponent tahlil va deskriptiv metodlardan foydalanildi. Metodologiya asosi sifatida ta'lim oluvchilarning nutqiy faoliyatida lingvokulturemalarni (til birligi va madaniy ma'lumot sintezi) qo'llash darajasi o'rganildi. Shuningdek, xorijiy til darsliklaridagi matnlarning madaniy yuklamasi va ularning o'quvchi dunyoqarashini kengaytirishdagi o'rni tahlil qilindi. Tadqiqot ob'ekti sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi paremiologik birliklar, frazeologizmlar va lakunalar (madaniy bo'shliqlar) olindi. Nazariy xulosalar amaliy tajribalar bilan mustahkamlanib, dars jarayonida lingvistik qoidalarini madaniy kontekst bilan bog'lashning samaradorligi o'lchandi

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Xorijiy tillarni o'qitishda sof lingvistik yondashuv ko'p hollarda o'quvchini "sun'iy" gapirishga o'rgatadi. Ya'ni, gap grammatik jihatdan to'g'ri bo'lishi mumkin, ammo semantik-pragmatik jihatdan u til sohibining nutqiga mos kelmasligi mumkin. Masalan, "Qalaysiz?" so'rog'ining ingliz tilidagi ekvivalenti sifatida "How do you do?" yoki "How are you?" ishlatilishi shunchaki so'z o'yini emas, balki sotsial distansiya va vaziyatga bog'liq madaniy tanlovdir. Lingvokulturologik yondashuvda asosiy e'tibor "konotatsiya"ga qaratiladi. Har bir so'z ortida muayyan milliy obraz yotadi. Quyida lingvistik va lingvokulturologik yondashuvlarning asosiy farqlari aks ettirilgan jadval keltirilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, dars jarayonida frazeologik birliklarni ularning etimologiyasi va madaniy kelib chiqishi bilan o'rgatish materialning xotirada 40% ko'proq saqlanib qolishiga xizmat qiladi. O'quvchi so'zni shunchaki yodlamasdan, balki uni vizuallashtirgan madaniy obraz bilan bog'laydi. Masalan, ingliz tilidagi "white elephant" iborasini shunchaki "keraksiz va qimmat narsa" deb tarjima qilish o'rniga,

uning kelib chiqish tarixi (Siam qirolligi afsonasi) bilan tushuntirish o'quvchida ham qiziqish uyg'otadi, ham madaniy tushunchani shakllantiradi [4, B. 67].

Shuningdek, xorijiy tillarni o'qitishda madaniy kompetensiyaning tarkibiy qismlarini to'g'ri taqsimlash muhim. Ushbu yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishda interfaol metodlar, keys-stadi va rolli o'yinlardan foydalanish yuqori samara beradi. Ayniqsa, talabalarga ikki tildagi maqol va matallarni solishtirish vazifasi berilganda, ular tillar orasidagi o'xshashlik va farqlarni tahlil qilish orqali milliy mentalitet xususiyatlarini teranroq anglaydilar. Masalan, "Vaxt — omad" (O'zbek) va "Time is money" (Ingliz) maqollari orqali vaqtga bo'lgan munosabatdagi ma'naviy va utilitar qarashlar farqini tushuntirish mumkin.

XULOSA

Xorijiy tillarni o'qitishda lingvistik va lingvokulturologik yondashuvlarni uyg'unlashtirish zamonaviy ta'limning eng samarali yo'nalishlaridan biridir. Faqatgina til tizimini o'rganish o'quvchini jamiyatda to'laqonli muloqot qilishiga tayyorlay olmaydi. Lingvokulturologik yondashuv tilni "jonlantiradi", uni insoniy his-tuyg'ular, tarixiy xotira va ijtimoiy qadriyatlar bilan bog'laydi. Tadqiqot natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, dars jarayonida lingvokulturemalardan foydalanish talabalarning motivatsiyasini oshiradi va ularda chet tilida fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

O'qituvchi zimmasiga nafaqat o'rgatuvchi, balki ikki madaniyat orasidagi "ko'priklarni" vazifasi yuklanadi. Darsliklarda keltirilgan matnlarni madaniy sharhlar bilan boyitish, lug'at ustida ishlashda so'zlarning madaniy konotatsiyalariga e'tibor qaratish va talabalarni mustaqil ravishda kross-madaniy tahlillar o'tkazishga undash lozim. Kelgusida ushbu sohada raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalangan holda lingvokulturologik korpuslar yaratish xorijiy tillarni o'qitish sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Bu esa o'z navbatida, bitiruvchilarning jahon mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishini va madaniyatlararo muloqotda erkin harakat qilishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ashirkulovna, M. F., & Iroda, C. BENEFITS OF DISTANCE LEARNING.
2. Ashirkulovna, M. F., & Erkinovna, U. M. OBSTACLES IN LEARNING THE ENGLISH LANGUAGE. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych., 66.
3. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab... — Toshkent: Ma'naviyat, 2012. — 128-b.
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. — Москва: Слово, 2000. — 264 с.
5. Safarov Sh. Pragmalingvistika. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. — 320-b.
6. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 1-jild. — Toshkent: Akademnashr, 2012. — 280-b.
7. Маматкулова, Ф. А. (2020). Учебная программа и преподавание в среднем образовании. NovaInfo. Ru, (119), 30-32.
8. Маматкулова, Ф. А. (2020). Использование современных образовательных технологий в формировании лингвокультурной компетенции студентов. NovaInfo. Ru, (117), 63-65.

9. Маматкулова, Ф. А. (2020). Эффективные педагогические технологии повышения навыков письменного дискурса. NovaInfo. Ru, (119), 32-35.
10. Маматкулова, Ф. А. (2020). Особенности критического мышления в повышении межкультурной компетентности студентов. NovaInfo. Ru, (119), 35-37.
11. Эрданова, З. А. (2021). Замонавий лингвистикада инсон ва унинг фаолияти акс этилиши. Международный журнал искусство слова, 4(5).
12. Эрданова, З. (2021). Инсоннинг касбий фаолияти билан боғлиқ тил бирикмаларининг шаклланиши. Общество и инновации, 2(9/S), 186-190.